

MOZOG NAGY IMRE

Jár a baka, jár (10.)

Részlet a *Fújnak a fák, Ides című* önéletírásból

2014-ben, az első világháború kitörésének századik évfordulója táján folytatásban közöltünk több részletet egy nagyváradi postamester frontélményeket megörökítő, torzóban maradt emlékiratából. Újabb sorozatunkat a hadikórházak – háborús memoárokban ritkán megörökített – világból válogattuk, a halálos fejszét csodával határos módon túlélő fiatalember emlékeiből. Érmellék, azon belül Albis szülötte 1892. október 8-án látta meg a napvilágot, egy föld nélküli zsellércsalád sokadik gyermekeként. Félbemaradt önéletírása gyermek- és ifjúkorát, az első világháború előtti „boldog”(?) békeidőket, frontélményeit, kései tanulmányait és Trianon után váradi polgárként megélt éveit tartalmazza, 1924-ig bezárólag. A két világháború között nagyváradi, erdélyi lapokban olykor cikket, verseket közlő, vitathatatlan íráskészséggel, humorral, végzettségénél magasabb műveltséggel rendelkező tollforgató hagyatéka hiteles dokumentum és lebilincselő olvasmány.

Sz. A.

Elmesélték 1917 nyarán a bajtársaim, hogyan és miképpen harcoltak egyes pincérek, vendéglátóipari dolgozók bérköveléseik teljesítésért. Leírom, mert engem mulattatott a kiváló ötlet. Állítólag még a század elején fordult elő a pesti Weingruber Edison kávéházában, hogy csúcsforgalmi időben különleges „ülőszejtő” szerveztek a pincérek. *Teleülték* a kiszemelt kávéház összes székét, termeit, és a minimalist fogyasztva (például egy-egy kispohár szódavizet), elfoglalták a helyeket a jómódú, fizető, a rendszeresen odajáró és a tulajdonosnak jól tejelő, úri vendégsereg elől. Nem jópofa ötlet? Ezt most, 1917-ben újramezítették itt-ott. A kávé hiába könyörgött, szitkozódott. Hívta a rendőröket, akik jog szerint nem léphettek fel a „teleülők” ellen, mert hiszen fogyasztottak: egy-egy pohár szódát. Nincs törvény rá, hogy a vendég mit és mennyit fogyasszon, de ha a rendőrpáncsnok kezdte elkergetni őket, akkor a szélrózsa minden irányába elszelleltek, s

vitte ki-ki magával a poharat. Aztán úgy is előfordult, hogy előre megtudták: a főnök kihívta a legdurvább felépítésű rendőrtiszt-különítményt. Mire megérkeztek, a pincérek előre kerekelték. Az úri vendégsereg meg alig várta, hogy „teleülhesse” a kávéházat, és fogyasztani kezdte, amit szokott. Megjötték a rendőrök, és abban a hitben, hogy megint azok a ravasz pincérek ülnek az asztalok körül, nekiestek a törzsvendégeknek, és szétverték őket. Hát nem mulatságos?

Mind gyakoribbá váltak az utcai atrocitások. A Váci úti iskolaépület mellett, a Janicsár utca túlsó sarkán volt egy élelmiszerbolt. Ha megjött a pékkocsi, a rongyos gyerekek hada körülvette, a kipakolt pékárut megrohmozta, a kosarakat kifosztotta. Az üzletbe gyakran már nem került be csak az üres kosár. Mindenüvé nem juthat rendőr, ezért előfordult, hogy katonai kísérettel jött a pék, és ijesztesül a levegőbe lövöldöztek. Minket is megkért időnként a kereskedő, ha áruja jött, vagy ha százak állottak sorban, és lázadott a nép: menjünk le vagy tízen-húszan, akik épp otthon tartózkodunk az iskolaépületben, ha ráérünk; segítsünk a rendet fenntar-

tani. Az anarchiát nem szívleltem, de megértettem, hogy a nyomorult civil nép nem azért követ el törvénytelenéseket, mert csürhe, hanem mert... éhes! Ezért gyakran megtagadtam a szobaparancsnokságom alá tartozóknak, hogy a Janicsár utca sarkára menjenek a háború nyomorúságától szenvedő népet megregulázni. Ha nincs elég kenyér, liszt, tej, cukor, só, a háború miatt, akkor abba kell hagyni a háborút. Egyesek kezdtek rám ferde szemmel nézni. Ha azonban azt tapasztaltam, hogy a rend megőrzése esetén, hóbörgés nélkül, kis türelemmel várakozva, megkapná ki-ki, amennyi jut, és ők mégis betörik a kirakatot, rabolni készek, akkor én is levittem az embereimet, és megvédtem a jó szándékú kereskedőt. Elkergettem a hőzöngő, feketéző rendbontókat. A ferde szemmel nézők akkor elcsodálóztak:

– A fene érti ezt a mokány, mérges kis káplárt!
– Ne a látszataból indulj ki – válaszoltam.
– Ne tegezz, nyavalyás! – üvöltött vissza egy garázda.
– Kérem! – mondtam higgadtan. – Szíveskedjék kinyalni a seggemet, és elmenni a fenébe, mert kupán vágom önt a botommal!

Föl is emeltem a botomat, mire az ipse elfutott.

A boltos mindig meg akart ajándékozni valami potyakajával. Sose fogadtam el. Először is, mi kaptunk annyit, amennyi a viszonyokhoz képest elég volt. Másodszor pedig nem kívántam senki lekötelezettjévé válni. Főnökünk, a királyi tanácsos úr valakitől hírt vett, hogyan csatázunk a Janicsár utca túlfelén, és hogy ott miképpen lépek föl. Hívatott. Azt hittem, letol. Tévedtem. Megdicsért!

Ebben az időben történt, hogy valaki, környékbeli úrinő, fölkereste a Váci úti rokkantotthon vezetőjét, a tanácsos urat. Előadta, hogy fiacskája nem remekel az iskolában, ahová jár. Szeretne valakit, értelmes, a tananyagot és az életet is jól ismerő korrepetitort felfogadni mellé. Olyan házitanítót, aki nem csak a tananyagot tudja elmagyarázni, megértetni a negyedik gimnazista gyerekekkel, hanem erkölcsi szempontból is példát mutat neki, segítheti a serdülő fiúcska emberi fejlődését. Valamilyen tanultabb tisztre vagy hadirokkant tanárra, tanítóra gondolt volna, akit természetesen illően honorál.

Igazgatóm elmagyarázta a hölgynek, hogy itt továbbtanuló rokkantak vannak, tanítók, tanárok most éppen nincsenek. De van köztük olyan, akit jó szívvel ajánlhat.

– Ki lenne az? – kérdezte a hölgy.

– Nagy Imre tizedes, a földszint 4-es szoba parancsnoka. Kiválóan tanul, a megköveteltnél sokkal többet tud, és törekszik az igazságos, példás, fegyelmezett magatartásra. Amellett rá is szorul a keresetre, mert szegény. Ajánlom azonban, hogy Muzsnay igazgató úrtól is szíveskedjék előbb referenciát kérni. Ha egyezik a véleménye az enyémmel, őt tudom ajánlani!

Így lettem rövidesen a 14-15 éves K. Lajoska állandó korrepetitora. Ma tekintélyes férfiú. Kilétét, vezetéknevét – jelenlegi közismertsége és reputációja miatt – nem akarom elárulni... Számtanból, mértanból, fizikából és magyarból kellett segítenem a fiút, hogy ne bukjon el ismét a vizsgáin, mert már így is osztályismétlő volt. Amikor bemutatkozó látogatásra mentem hozzájuk, anyja azt kérdezte: mennyit kérek a fiával való állandó, rendszeres foglalkozásért. Azt válaszoltam, hogy annyit, amennyit a tapasztalatai alapján, *végül* majd megérdemeltnek tart.

Ebben a válaszban két dolog játszott közre. Az egyik, hogy fogalmam sem volt, mennyit szokás ilyesféle munkáért, elfoglaltságért kérni. Úgy gondoltam, ezzel nem értékelem se túl, se alá magamat: az anyuka pedig annyit fog fizetni, amennyi tudomása sze-

rint szokásos. Másik, az a bizonyos „végül” – megint a kivagyiság! Ugye, szóba se jöhet, hogy végül K. Lajoska ismét megbukjék? Mert én csakis *zseniális instruktor* lehetek? K.-né szerint Lajoska nagyon eszes fiú volna, de makacs, lusta, nem tanul, nem figyel az órán. Hiába minden szülői intelem. Arra kért: próbáljak a tananyagot kívül sok egyebet is megértetni vele, például azt, hogy milyen erőfeszítéseket követel tőlünk az élet, ha helyt akarunk állni. Lajoska csak úgy, egyre-másra hordta haza az intőket...

Azt hamar fölmértem, hogy igen elkényeztetett fiúval lesz dolgom. Az első órán nagyjából csak ismerkedtünk egymással. Alig kérdeztem tőle valamit, ha igen, akkor sem a tárgyakkal, hanem az életükkel, a háborúval, édesapja munkájával kapcsolatosan cseréltünk eszmét. Érkezésemkor elég szemtelenül kiröhögte sántaságomat, azt, hogy bottal járok, még a süppedő szőnyegen, a szobában is. Szerencsére megkérdezte, mi bajom, így elmesélhettem súlyos sebesülésem okát és lényegét. Gyermekkoromról is szó esett. Még sose hallott olyasmiről, hogy léteznek olyan kisgyerekek, akik hajnalban kelnek, libákat legeltetnek, baromfit etetnek, rendszeres ház körüli munkát végeznek, iskolába kerülés előtt. Hogy a játékunk nekünk is megvolt, de csak a dolgaink elvégzése vagy az iskolai tanulnivalók elsajátítása után. Meglepte, hogy azért kellett már kisgyerekkoromtól dolgoznom, hogy pár koronát én is megkeressek. A kenyérre valót. Azt mondta, minek az, hát ott van a kenyér a konyhaszekrényben, *miért kell azt keresni?*

Már első beszélgetésünkön ki kellett javítgatnom, hogy az embernek nem *mutterje* van, hanem édesanyja, nem a *fater* jár el dolgozni, hanem az apja. A cigaretta füstjét a dohányos nem slukkolja, hanem mellre szívja, és így tovább. Magyar, német, zsidó keverékzsargont beszélt Lajcsika, vérbeli „őskeresztény” családbeli gyermek léte. Valóban, nem ártott magyarra is tanítani. Lefordítani a köznapi nyelvet, amelyet használt, *pestiről* – a lehetőség szerint – választékos, irodalmi magyarra. Ezzel magam is bajlódtam, a pestiesség ragadt rám, mint a kosz, a bihari, falusi tájnyelv szembetűnő eltéréseit – *górál, szíp, lú, veréce, góré* (nem „főnök” értelemben!) és a többi – nem tudtam elég gyorsan levetkőzni, már amennyire szükséges. A célból Aranyt és Gárdonyit tekintettem példaképül. Főleg a kiejtés provincializmusától igyekeztem megszabadulni,

amennyire tudtam (olyanoktól, mint „*ű osztég jaót viribelt a friss vízbuúl*”), nem is annyira maguktól a tájszavaktól, amelyek – már akkori meggyőződésem szerint is – csakis gazdagítják a köznyelvet.

Lajcsika édesanyja szigorúan betartotta, amit kikötöttem, hogy lehetőleg óráinkon ne legyen jelen. A fiúnak amúgy is külön szobája volt, gazdagon berendezve. A félévi bizonyítványosztás után bekopogott az anyja, és kiküldte a fiát a szobából.

– Szeretnék beszélni magával! – mondta, és leült Lajcsika szokott helyére.

– Tessék parancsolni, asszonyom!

– Kellemesen csalódtam magában!

Őszintén megmondom, némi gyanakvással fogadtam, amikor a rokkantotthon, majd a rokkantiskola igazgatója is egyaránt magát ajánlotta. Értelmiségi házitanítóra gondoltam, amikor segítséget kértem tőlük. Ők egybehangzóan maga mellett *voksol-tak*. Pardon – nevetett –, mielőtt engem is kiigazít: maga mellett *szavaztak*...

– És a *pardon* helyett is jó a *bocsánat!* – nevettem én is.

– Szóval, nagyon meg vagyok elégedve! A fiú bizonyítványa szépen javult, és szeretném, ha továbbra is segítené Lajoskát a tudnivalók megértésében. Mikor megkötöttük az alkut, azt mondta: annyit fizessek végül, amennyit megérdemeltnek tartok. Az az igazság, hogy én már most, a félévi bizonyítvány után is szeretnék törleszteni magának a felgyűlt adósságból valamit, a „végül”-t pedig

halasszuk el. Éppen ma érdeklődtem újra fiam iskolájában a tanároknál, azt mondják, teljesen megváltozott. Figyel, illetelmes, és ha nem is kitűnően, de jó közepesen tudja a feleltetésekkor meg a dolgozatírásakor a maga által neki elmagyarázott anyagot. Én felírtam, hogy eddig hány órát tartott, s arra gondoltam: a szokásos, óránkénti egy korona helyett én adok magának kettőt. De vállalja el még egy ideig Lajoskát!

Fejben beszoroztam az órák számát kettővel – én is tudtam, hányszor voltam itt –, ám nem valami szép summa jött ki belőle...

– Hálásan megköszönöm, asszonyom! Huszonötször voltam itt megállapodásunk óta, az tehát az ön nagyvonalú ajánlata szerint kereken 50 koronát tenne ki.

– Pontosan!

– Ennekem az volna a javaslatom, hogy ezt az összeget tessék szíves lenni átutalni az Országos Hadigondozó Intézet javára, mivel én azzal is megfizetve érzem magam, hogy a Lajcsikával való foglalkozásaim során módomban állt magamnak is sokat tanulni!

Fennakadt a szeme, félretartott fejjel, értetlenkedve nézett rám:

– Nem értem magát! Ha én a gróf Teleki Pál elnökletével működő, hadirokkant-gondozó intézetet óhajtom támogatni, azt megtehetem külön, ettől függetlenül. Higgye el, jut rá pénzem: De ezért az összegért ön kiválóan megdolgozott, Nagy úr!

– Kedves nagyságos asszonyom, mivel Lajoskát én számtanra is tanígtattam, föltételezem, elhiszi, hogy valamennyire magam is tudok számolni. Tény és való: önre bíztam az utólagos honorálásom mértékét. Én is utána néztem. A *háború előtt* valóban óránként egy koronát volt szokás az efféle tanításért fizetni. Ön ennek a kétszeresét ajánlja nekem. A háború előtt 1 kg marhahús ára 1 korona 64 fillér volt, most, 1918 elején, 16 korona. Akkor, a *háború előtt*, 1 kg borjúhús 1 korona 63 fillérbe került, most, ha lenne egyáltalán, 20 koronáért árulnák. Ennyi a hivatalosan megszabott ára. Azelőtt 1 kg zsír 1 korona 54 fillérbe került, most 9 korona 20 fillér az ára. Egy öltöny ruha akkor 90–140 koronát kóstált, ma viszont 1200–1800 koronáért kínálják. Az olyan szép női szö-

vet métere, mint amilyent ön visel, akkor 9-10 koronába került, ma pedig, a mai újságban közölt árak szerint – onnét veszem az adataimat! – 350–500 korona az ára. Még különösebb az egy pár férficipővel jellemezhető helyzet: 1914 előtt 30-40 koronáért vehettem egy pár jó minőségű bőrcipőt, most, ha van egyáltalán, akkor 360-600 koronát kérnek érte a cipészek. Mindezeknek ellenére, az ön ajánlata reális, mert – például – egy köztisztviselő – ha nem pusztult el valamelyik fronton, és ha módjában áll itthon állásban maradni – nagyjából a kétszeresét kapja a háború előtti fizetésének. Míg tehát az árak tízszeresükre, a bérek általában csak kétszeresükre növekedtek.

A légy zümmögése a háború végén feltűnt, kezdetleges hadirepülőök ékteleen berregése lett volna ahhoz képest, hogy milyen mélységes csend követte szavaimat. Az úrhölgy tekintetén és arcán némi zavart véltem fölfedezni, csekély megvetéssel vagy meghökkenéssel párosulva – ezt nem tudtam eldönteni...

– Természetesen – folytattam – Lajoskát örömmel segítem a tanulásban továbbra is, az ön ajánlotta feltétellel. Újabb félév, a tanév végéig, óránként két korona, de a Hadigondozónak átutalva!

Szárazon válaszolt:

– Maga valóban kiválóan számol. Rendben van, megegyeztünk! Pénteken várjuk Lajcsikámmal, hogy óráját megtartsa.

Ez kedden történt, csütörtökön a postás pénzesutalvánnyal keresett a Váci út 57-ben. A portás vette át, én az irodán kaptam kézhez. A szelvényre a következő sorokat írta K.-né:

„Mivel én az ön kiváló tanóráinak az árát kívánom kifizetni, nem pedig bért a fáradságáért, fogadja tőlem a mellékelt összeget, hálámmal és köszönetemmel, 250 – azaz kettőszázötven – koronát. Ez a háború előttinek a tízszerese! A hadigondozót pedig támogassa a kormány, amelyik a háborút megüzente és viseli. Szívélyes üdvözléssel: K.-né.”

A következőkben minden óra után kézhez kaptam K. Lajcsi-éknál egy tízest. Őnagysága letett az „utólagos és méltányos” honorálás ceremóniájáról. Sose esett szó köztünk több erről. Ha találkoztunk, rendkívül szívélyes és udvarias volt. Fiaccskája pedig tanárai és szülei meglegedésére sikeresen vizsgázott. 1918 őszén is üzentek értem, de akkor én már a 2-es számú postahivatalban dolgoztam, a Várban, nem vállalhattam magántanítást. De ne szaladjunk annyira előre...

Nem mondom, hogy amit most állítok, az mindenkire érvényes volt a Váci úti rokkantkollégium lakói közül, de a többség igen keményen dolgozott, fáradozott csökkent lelki és fizikai állapotában is azért, hogy a tanulásra fordítható időt jól kihasználja. „Lelki állapot?” Igen. Aki tudomást szerez arról, hogy valamiféle betegsége a sírig útitársa marad, együtt kell vele élnie, s ép és egészséges embertársainál annyival kevesebbet ér, az könnyen megérti a mi akkori lelkiállapotunkat. Nemcsak fizikai kínokkal járt, hogy „rendbe jöjjön” a hiányzó kar, láb, csonka kéz, súlyosan sérült testen a seb, hanem legalább akkora lelkiakkal is. Az ép kezűek, ép lábúak el se tudják képzelni, hogy olyan mindennapos „próbatétel”, mint föllépni a járdára, lelépni róla, felkapaszkodni valamiféle lépcsőn, felszállni a villamosra, vonatra, micsoda kínlódás, még ha kimondott fizikai fájdalmat nem érez is az ember. Amellett, ezek a csonkulások, bénulások, sérülések *látszanak is*, ha a szembejövők vagy a hátulról előre sietők nem is vesznek gyakorta tudomást róla. Mindezekbe az élet-mínuszokba bele kellett tudnunk törődni, a kesergést abba hagyni, a hiányos erő kifejtést valami módon kompenzálni. (Lajcsika már javítaná: kiegyenlíteni...)

Az engem sújtó agysebesülés – minden „csodálatos” kimenetelle dacára – ekkor már véglegesnek tűnő maradványa a bal

lábam majdnem teljes bénulása és idegrendszerem működésének némely zavara lett. Fáradékonyabbá váltam, a lelki megterheléseket sokkal csekélyebb mértékben tudtam további életem során elviselni, holott épp az idegrendszer sérülése miatt lett érzékenyebb, ingerlékenyebb, indulatosabb az ember, mint amilyen volt, bármiféle konfliktushelyzetben azelőtt.

Aki eddig megtisztelt soraim olvasgatásával, jól tudja, hogy azelőtt se voltam az a könnyen kezelhető báránycsaj. Hamar fölfortyantam, volt, aki pukancsnak vagy mérges kisembernek nevezett – már a tragikus doberdói sebesülésem előtt is. Tessék elképzelni a viselkedésemet, mióta „felgyógyultam”, máig! Bizonyos, hogy nem volt könnyű velem kijönnie, összeférnie sem családtagnak, sem barátnak, kollégának, idegennek! Az időjárás is rettentően befolyásolt. Időváltozáskor, egész életemen át – 1916 óta – olyan kínokat, fizikai fájdalmat és „indokolatlan” idegeskedéseket éreztem, hogy én azt nem tudom leírni! Bal lábamra évtizedeken át alig tudtam ilyenkor rálépni, úgy hasította a fájdalom a talpamat, a lábfejemet, mintha késsel szeletelnék. Ilyenkor meg-meginogtam járás közben, és el kellett viselnem idegenek szitkait, hogy „aki ilyen részeg, ennyit iszik, miért nem marad otthon?” A szembejövők, a mögöttem haladók, noha láthatták egész életemben kézben viselt botomat, nem arra gondoltak, hogy mennyire hadirokkant vagyok, ideg-bántalmakkal kínlódom, hanem arra, hogy megint jól beszívtam valahol. Pedig hadirokkanttá válásom óta

egyetlen esetre se emlékszem, hogy akárcsak becsíptem volna, nemhogy lerészegedjem. Nem is kedveltem annyira a bort sohase. Ebéd után, vagy ha vendégek jöttek, netán valaki felköszöntött név- és születésnapomon, kinevezésem alkalmával, meg-megittam egy-egy pohárával. Sohase többet. Ezt is csak akkor, ha nem buzgólkodott éppen a gyomorsavam vagy a később kialakult nyombélfekélyem. A pálinkának még a szagát se bírtam, finom italokra, konyakokra pedig nekem sohase telt, azt se tudtam, milyenfélék léteznek a világon. Érdekes módon, amikor éppen aktivizálódott a nyombélfekélyem, a túrós laskát, a töltött káposztát, meg általában azokat az ételeket, amelyekről az orvosok lebeszéltek, kiválóan bírtam. Akkora darab füstölt szalonnákat vágtam be, egy-egy szelet kenyérrrel, hogy csak néztek rám, akik tudták, mi bajom. De amiket javasoltak – tejet, tejtermékeket, diétás étel-

féléket –, azoktól majd meghaltam. Mikor orvosomnak mindezt megemlégtettem – a harmincas években dr. Ion Şuroiu volt a román posta orvosa Váradon –, így válaszolt: „Azt fogyaszt-sza, Nagy úr, amitől jól érzi magát, ne azt, amit ilyenkor általában ajánlani szoktunk! Minden betegség egyedi, a betegnek kell kikísérleteznie önmagán, mi hasznos neki, mi nem.”

(Folytatjuk)

A szöveget gondozta és szerkesztette:
SZILÁGYI ALADÁR